YAZARLAR VE CAZ

Fransızcadan Çeviren: Gila Parisian

Miles Davis *Boris Vian*

(«Caz müziği muz gibidir, yerinde tüketiverilir» cümlesiyle başlayan ünlü yazısından alıntı)

Fransa'da cazcılar, uçuşan gömlekli ve çılgın fularlı, solgun, yakışıklı erkeklerdir. Canımız caz dinlemek isteniyorsa bile cazcılara bakıp şık giyinme dersleri alabilirsiniz. Nick'in Barında ise cazcılara bakmanız pek öğütlenmez. Buradakiler bir senfoni orkestrasının çalgıcıları kadar çekingendirler kemikli yüzler, bıyıklar, zevksiz ceketler, sarkmış yakalar... Bahışları hiliyatı bile değildir. Çalışıyorlar. Herkes dinliyor. Kimse düşlere dalmıyor. Chopin düş kurdurur, Andre Claveau da öyle, Nickin Barında çalınan caz ise hayır.. O büyüler, yalnızca onu düşünürsünüz, evet en ufak avuntudan yoksundur. Eğer boynuzlu değilseniz Nick'in barından boynuzlu ayrılırsınız. Acımasızdır. Yanınızdaki sevgilinizin elini tutup, ona göz kırparak dinlediğiniz müziğin ruhsal durumunuzu dile getirdiğini anlatmak istersiniz, ama boşuna. Müzik kuru, şiddetli insafsızdır. Neşesiz, kedersiz, insanlıktan uzaktır. Av kuşlarının tiz çığlıkları sizin en özgür, en güzel yanınıza seslenir. Hüzün kara sevda peşinde olmayan, yalnızca bir anlık delice bir coşku arzulayan yanınıza. Bu gece aşık yapamayacaksınız kendinize acıyamayacaksınız, sarhoş dahi olamayacaksınız, boş ve delice bir zevkin ardına düşmeyi andıran bu çırpınan «Krependo»nun kucağına düşeceksiniz. Nickin barından azıcık çıkmış, yıpranmış, biraz sarhoş, ne ki bir sinir bunalımı sonrası dinginliğinde çıkarsınız.

Celine'e göre, Paul Morand dili caz havasına sokan ilk yazardır. Yıl 1928, Louis Armstrong *West End Blues*' ile ölümsüzleşmiştir. Morand için caz zenci bir orkestranın Parisli adı, müziği ise siyahlı beyazlı bir dekordur. Bir yıl sonra can *'Black Birds'* revüsünde keşfeden *Georges Bataille* ve *Michel Leiris* için bu müzik «Sanat'ın daha etkin bir gün, gerçekbütücilerin gölkere çıkardıkları zenci sanatı gibi bir büyücülük işladır.

Amerika'daki caz dönemi ile kendini özdeşleştiren yazar *Scott Fitzgerald*, romanlarının cafeaflı fonunda, ünlü beyaz orkestra şefi *Paul Whiteman* tarzında bir dans müziğini çağrıştırır. *'Manhattan Transfer'i*, çarleston ve Shuffles'larla taka basa dolu olan *Dos Passos*'da caz beyazdır. *Hemingwuay*'de hiç rastlanmaz, *Faulkner*'da pamuk tarlalarının belli belirsiz ezgisi işitilir. 1936 yılında *Jean Cocteau* New York'ta cazın artık swing adını aldığını keşfeder. 1938'de *Sartre*'in *'Bulantı'* bu müziği «tezsiz nesne» olarak selamlar, *'Some of These Days'* doruktadır, ne var ki Sartre sanat yapıtının varlıkbilimsel statüsünü ele aldığı *'Düşsel'*de (1940) ragtime'ın yerine Beethoven'in yedinci senfonisini yeğler.

Caz üstüne en güzel metni kuşkusuz Julio Cortazar'a borçluyuz, *'Pusudaki Adam'* Charlie Parker'in düşkün, tedirgin ve utkulu kişliğinden esinlenen bir öyküdür. Cortazar'dan önce Dorothy Baker, Boris Vian tarafından fransızcaya çevrilen 'Trompetli Genç Adam' romanında Bix Beiderbecke'nin acıklı yazgısını yalınlıkla dile getirir Ancak yoksullukları, aşırılıkları ve gökemsiye caz yaşamının ne olduğunu doğrudan öğrenmek isteyenler dört çalgıcının öyküsünü anlatılarını bulacaklardır: Milton 'Mezz' Mezzrow (Yaşama Hırsı), Billie Holiday «Lady sings in blues» (Kadın blues söylüyor), Charles Mingus «Bir köpekten de az», Art Pepper «Straight Life» (Doğrudan Yaşam).

Cazın büyük romanı, Avrupa klasik müziği için Romain Rolland'ın 'Jean Christophe'u nasıl bir anlama geliyor ise, caz için aynı anlamı taşıyan bir roman henüz yazılmadı. Aşağıdaki çeşitli yazarlardan alınıtları çağın müziği olan cazın, yazın için özgürlüğün öteki adı olduğunu gösteriyorlar.

Michel Contat

PAUL MORAND

Büyücülük (1928)

Congo adeta vere değmeksizin doktorun peşinde koşuyordu. El Gazron'un gözkamaştırıcı neonlarının önünden geçtiler. Ve hemen yanı başındaki, camları kırmızı beyaz kareli perdelerle örtülü bara dalıdılar... Burası Paris'teki tüm zenci cazcıların buluşma yeriydi. Longchamps, Ascot ve Belmont Park'taki ortak bahisçilerin, beyaz kadın tüccarlarının, kokain ya da Congo'nun deyişiyle «mutlu toz satıcılarının» kaynaştığı yerdi. Ünlü gazinocular orkestralarının çalgıcılarını getir, buradan toplarlardı. Aşırı uyuşturucudan ya da verem-den öteki dünyaya göç eden düşkün çalgıcıların cenazeleri burudan kalkar, mutlu günler burada kutlanırdı. Bar tenhayıdı. Doktor Hazlem'de olduğu gibi yerin altına doğru kıvrılan merdivenlerden süzüldü. «Yeryüzü doğru kişilerin sığınmaları için mağaralarını oyukluğu bir çöp yığınından ibaret» diye düşündü Congo. Çocukluğunda öğrendiği bir cümleyi birden anımsayarak, şimdilik doğru kişilerin hepsi zencisydi...

«Nedense beyaz olmayı başaramamış kişiler ata bineer gibi tahta uzun ve boynuzlu trampetlerini hazırol durumu geçtiler. Etrafında bir anda dalga dalga yayılan bir çember oluştu. Kol kola kenetlenmiş kara derili insanlar ayaklarının altındaki zemini titreterek, giderek hızlanan bir ritim ile tepinmeye koyuldular. Az sonra yalnızca muhteşem bir gümbürtü, smokinlerin belli belirsiz kırmızıya boyadığı abanoz renkli bir çırlın tekerleği algılanmaya başlandı. Congo bu dev çekirdeğin tekerleğiydi. Trampetlerin üstündeki siniefi ellerin vahşi tempoyu dansedenler için dayanılmaz bir çağrıydı. Kalabalıktan, ağır bavadan ve ekşi ter kokusundan öteki zenciler gibi başı dönen Congo kendini mutlu hissetti.»

GEORGES BATAILLE

Black Birds (1929)

«Saçma bir keleme suskunluğa türe tanımaz bir çılgınlıkla son veren 'kara derili' insanları açıklamaya çalışmak gereksiz. Bizler nevrasteniyle sıcak yuvalarımızda, gömütlüklerde ve çukurlarda çürürken, bizlerle (Amerika'da ya da başka yerlerde) uygarlaşan ve bugün danse-derek bağıran zenciler, dev gömütlüğün üstünde tutuşan bu çürümenin bataklık belirtileridir. İmdi ayın olmadığı zenci bir gecede lahhahalar gibi bağırtan ve kıstırılmış, bayüleyici ve tutkulu batâklık parıltılarının çılgınlığına tanık oluyoruz.»

JEAN PAUL SARTRE

Nick'in Barında, New York City (1947)

Öyküler ve köşeleki bardan satın aldığımız kavyak kolumunun altında, Amorous ve Streptomycine'i dinlemek üzere stüdyonun rahat koltuklarına yerleştik... Art ışıkları söndürmemizi istedi. Ve daha iyi işitmek için ve ere uzandı. O sırada Johnny geldi ve müziğini onbeş dakika süre ile yüzümüzde gerdirdi.

«Amorous'u yayınlamak fikrinin onu çılgına çevirebileceğini anlıyorum, kusurlar apaçık ortada, bazı bazı tümcelerin sonundaki **solumalar başbayağı işitiliyor**... Özellikle bana bir ekmeğe saplanan bıçağı ya da çatlamak üzere olan bir yüreği anımsatan kısa ve sağır ses notaları falso kırkıntıç.»

«Ne var ki, Johnny'nin biç algılamayacağı ve kuşkusuz bu müzik parçasının en güzel yanı büyük bir cömertlikle taşan, sonu sıvan, umutsuzca kıpırdayan bu doğaçlıkta bir çıkış arayan yürek sıkıntısı. Johnny anlıyamaz; ona bir başarısızlık gibi gelen, bizim umudumuz en azından umut veren bir tuzak. Amorous cazın en büyük anlarından biri olarak kalacak. Johnny'nin sanatçı yanı, içindeki dayanılmaz arzunun, kıyasıya mücadele ettiği, ayakta duramadığı, salıvasının müziğine karışarak ağzından akıtığı sırada söylemek istediği herşeyin, kötü bir taslağını işittiği her sefer hırsından kuduracak. Johnny kovalandığı ve kovaladığıca kaçan şeyin karşısında her zamankinden yalnız.

«Garip işti, Johnny'nin herkesin sandığı gibi bir kurban, canı yakılan zavallı biri olmadığını anlama miçin Amorous'a dinlemem gerekliymiş. Şimdi doğru olmadığını biliyorum, Johnny kovalanan değil kovalayan, hayatta tüm başarıya gelenler ise izlenen bir hayvanın değil yalnızca bir avcının şanssızlıkları.»

JULIO CORTAZAR

Pusudaki Adam (1959)

Swing cazın yerini aldı, bu yeni terim ruhumuzu bir anda alt üst eden müzik türü için kullanılıyor.

«Bu minik daracık mahzenin dibindeki sahnede dünyanın en saf müziğini yapan beş zenci tepiniyor. Çiğ yumurta, pişmiş yumurta, sahanda yumurta ve menemen olacak ne yazık ki, çünkü bu çalgıcıların tümü özlerini yitirmeye mahkûm. Bahsımız bir prelanta sanılan Louis Armstrong hile yoıtaşmaktan kurtaramadı kendini. Konserve kutuları ve sicimlerle yapılan bu Ford'ların en büyük düşü bir gün Rolls Royce'a dönüşüvermek. Beyaz smokinler, göz kamaştırıcı ışıklar altında parıltılar saçan nikel saksafonlar, dalga dalga senfonik orkestralar bu kulüstür davulların, eski trompetlerin, yıpranmış şapkaların sonu olacak.

«Trampetçi hint kökenli bir zenci, kara görü göklerde, dudaklarının arasında fildişi bir boçak şimşekler çakarıyor, yıldırımlar yağdırıyor. Hemen onun yanı başında, bir köy düğününden kaçıp çıkmış pulyaço kıklı çalgıcılar mikrofon için dövüşüyorlar, kanlı müzik parçalarını birbirlerinin ağzından kapmaya çalışıyorlar, çılgınlık derecesinde kendilerinden geçiyorlar ve masalardaki müşterileri aynı çılgınlığın eşiğine sürükliyorlar. Swing durduğunda herkes bitap düşmüştür... Kısa bir sessizlikten sonra Swing bu kez Ravel'in Bolero'suna el atar, onu evirir çevirir, paralar ve diri diri derisini yüzer.

JEAN COCTEAU

Swing (1936)

Creole (konstrbaşçı o sırada onlara blues çaldıklarını hatırlatmak için araya girdi. Onların ve benim en duya rünoktamıza parmak bastı. Ve müzik birden daha sinirli, daha ağır başlı oluverdi. Ritmi yürek sıkıntısı belirliyordu. Creole 'blules'un ne olduğunu bize anlatmaya koyuldu. Çok yeni bir şey değildi. O ve dostları dikkatimizi çekebilecek yeni tarzlar bulmak uğruna, yıkım, çılgınlık ve ölüm tehlikesini göze alarak yeniliği koruyorlardı. Çünkü nasıl acı çektiğimizi, nasıl mutlu olabileceğimizi dile getirmek bir yenilik değilse bile, blues her zaman ilgiyle dinlenmeni zgereken bir şeydi Anlatılacak başka bir şey de yok ve bu karanlıklar içindeki tek ışığımız.

«Ve bu öykü, bu yüz, bu beden, tellerin üzerinde dolaşan bu güçlü ellerle her ülkede değişik bir görünüş ve her kuşakta yeni bir hoyut kazanıyor. «Dinleyin» diyordu sanki Creole, «Dinleyin bu blues Sonny için». Bütirdeki ufak tefek zencinin ve trompet çalan uzun boylu esmerin bunu iyice anlamalarını sağladı. Daha sonra Creole salondakileri Sonny'nin tek başına konuşması gerekliğine inandırdı ve yavaşça çekildi.

O zaman hepsi'nin etrafına toplandılar ve Sonny çaldı. Arada bir içlerinden biri «Amin» der gibiydi. Sonny'nin uzun parmakları havayı yaşamla, kendi yaşamıyla doldururdu, ne ki bu yaşam binlercesini içeriyordu... Ve Sonny baştan başladı. Melodinin yalın açılış cümlesini yeniden ele aldı, daha sonra onu kendi melodisine dönüştürdü. Çok güzeldi, çünkü acelesiz yapılmıştı ve bir yakınma değildi. Nasıl bir tutkuyla melodisi kendisine mal ettiğini, nasıl bir tutkuyla onu kendimize mal edeceğimizi ve kederimize nasıl bir verebileceğimizi anladım. Özgürlük hemen ordaydı, elimizin altında. Sonny'nin onu dinlersek kendimizi kurtarmamıza yardımcı olabileceğini, kendisinin de bundan önce kurtulamayacağını anladım.

JAMES BALDWIN

Sonny için Blues (1957)